

Проф. д-р Роланд Марти, почетен професор на Университета в Саарланд, Германия.

Рецензия

За дисертация

Съвременни теории за произхода на глаголицата

(Recent theories on the origin of the Glagolitic script)

Представена в съответствие с изискванията за степен

Доктор по Философия (Phd) в направление Филология (2.1), Български език от

Инна Василева Димитрова,

Под ръководството на

проф.д-р Хайнц Миклас

1. Предварителни бележки

Със заповед №121 от 12 юли 2019 г., издадена от Директора на Кирило-Методиевския Научен Център към Българската академия на науките, бях определен за член на Комисията за защита на докторския труд на И. Димитрова. На 30 юли 2019 г. КМНЦ ме информира, че съм определен за написването на становище за работата.

Становището се основава на следните материали, изпратени в електронен формат:

- Биография (вкл. списък с публикациите и лекциите) на кандидатката
- Извадка (автореферат) на дисертацията
- Дисертация
- Библиография

Настоящото Становище се основава единствено и само на представените по-горе материали.

2. Образование на кандидата.

Инна Василева Димитрова учи английска филология в СУ „Св.Климент Охридски“, където през 1994 г. придобива магистърска степен по филология с квалификация „Учител по английски език и литература“ с диплома, издадена в 2007 г. От 2009 г. до 2011 г. тя изучава старобългаристика в същия университет, като получава степен *магистър* с квалификация „Специалист по старобългаристика в контекста на византийската литература“. От 2015 г. тя е докторант към КМНЦ на БАН.

3. Общи бележки относно темата на дисертацията.

Изследването на азбуката глаголица е основна тема за няколко области от староцърковнославянския език (стцсл) (терминът *стцсл* ще бъде използван по-долу, тъй като е общоупотребим на английски език). На първо място тя е важна за Славянската палеография, тъй като днес е широко възприето, че глаголицата е дело на Константин-Кирил. Темата е основна и при реконструкция на фонологията на славянския езиков вариант, за които е била съставена глаголическата азбука. Друг аспект е развитието на глаголическата азбука в контекста на развитието на славянската звукова система(системи). Прието е становището, че тази азбука отразява, макар и само частично и със забавяне, развитието на езика, както и особеностите на регионалните варианти на славянския език. Основният проблем при изследването е фактът, че изворите (азбуката и нейните структурни особености, употребата в ръкописи, допълнителни извори като абецедари, нумерари, акростихове, теоретични трактати) предоставят информация, която често е неясна и в много случаи, противоречива. Освен това новият материал, открит в последно време и техническата страна на анализа се подобриха значително. Накрая, бяха съставени нови теории и те хвърлиха нова светлина върху отдавна известни факти. Всичко това създава необходимост да се преосмислят познатите факти и теории и да се включат нови факти и резултати от анализи. По този начин темата далеч не е изчерпана и все още има място за задълбочен филологически анализ.

4. Описание на дисертацията

Трудът започва с въведение (1) което очертава темата и целта на изследването, както и задачите на анализа (I 1), следвано от теоретична и терминологична част. Първата (I 2) предоставя основна информация върху азбуките и писмените системи, тяхната история и теориите, свързани с тях; втората (I 3) е посветена на въпроси свързани с терминологията. Авторката добавя две части(глави), в които разглежда глаголическата азбука - една върху палеографията (I 4) и една върху „глаголическа проблематика“ (I 5).

Втората част на труда (II) е основно преглед на теориите, касаещи определени аспекти на глаголическата азбука. Първият раздел е посветен на теоретични въпроси относно структурните или функционалните качества на азбуката (II 1), напр. „фонетична парадигма“ (II 1.1) и имената на буквите (II 1.2). Вторият раздел разглежда формалната страна на азбуката (II 2) - основно формата на буквите (II 2.1) и техните числови стойности (II 2.2). Последният раздел (II 3) сумира резултатите от прегледа.

Третата част (III) се отнася до специфичен проблем на глаголическата азбука - а именно, съществуването на две букви за [x], обозначени като X1 и X2 от авторката, като X2 („паяковидно“, или „слънчево“ X) се явява основен обект на изследване. Първият раздел очертава проблематиката (III 1), следвана от раздел (III 2) - анализ на различните извори : абецедари (III 2.1), акростихови текстове (III 2.2), като се съсредоточава върху Азбучна молитва и други акростихови текстове, считани за особено древни. Два раздела са посветени на особеностите на X2 в трактата на Храбър „За буквите“ (III 2.3) и в два староцърковнославянски ръкописа, където е използвана - а именно, Асеманиево евангелие и Синайски псалтир (III 2.4). Както и в част втора, последният раздел обобщава резултатите (III 3).

Последната част (IV) съдържа заключението, последвано от допълнителни материални (V), а именно, таблици (V 1) и приложения (V 2). Библиографията (VI) е в отделен файл.

5. Критическа оценка

Основната и безспорно най-ценна част от работата представлява анализът на X1/X2 (III). Съществуването на тези две букви е наистина проблем, който трябва да бъде обяснен задоволително за да може да се разбере един от специфичните структурни аспекти на глаголическата азбука. Въпросите, свързани с него са много: защо има две букви, изначални ли са те, какво изобразяват, ако имат различна звукова стойност, то каква е тя за всяка от буквите, каква позиция заемат и какво име имат в оригиналната азбука, защо това разграничение е изоставено (по-късно) и защо има следи от него в староцърковнославянските ръкописи (вж. прегледа на стр. 166-167). Теориите, опитващи се да обяснят някои, или всички посочени въпроси са множество; отчасти съвпадат една с друга, но също са взаимноизключващи се, или си противоречат. Съобразявайки се с това, авторката отначало ясно очертава проблематиката. След това продължава с привеждане на изворовия материал, който да допринесе за разрешаването на въпроса, като го подлага на подробен анализ, преценявайки във всеки отделен случай възможните обяснения, съобразно тяхната вътрешна значимост. От гледна точка на множеството публикации, занимаващи се с проблематиката на X1/X2, това не представлява съществена новост. Новост е фактът, че тя събира на едно място всички възможни обяснения на въпроса. Особено новаторски е анализът, който тя прави на използването на X2 в староцърковнославянските ръкописи (III 2.4). До този момент съществуваше негласно мнение, че присъствието на тази буква в ръкописите е резултат от употребата на протографи, в които преписвачите по небрежност пропускат да заменят, в някои от случаите, X1. Най-вече това бе отбелязано при думата ХЛЪМЪ. Авторката подлага всеки отделен случай на употреба на X2 на най-подробен филологичен и, едновременно с това, теологически анализ, като се позовава не само на гръцкия оригинал от който е направен превода, но и на еврейския текст, добавяйки към анализа „теологическото“ значение на думата (стр.177-195). Това е филология в най-висша степен! Не съм убеден дали всички аспекти, които авторката представя обясняват коректно наличието, или липсата на X2, но обстояният начин, по който разглежда въпроса заслужава признание.

За съжаление, това положително впечатление е значително намалено от множеството слабости, които ще бъдат изброени по-долу.

Освен посоченото по-горе, дисертацията се състои главно от събиране на едно място на резултати от трудовете на различни изследователи. По този начин в нея има едва няколко нови приноса, а основната част се придържа главно към преповтаряне на познати становища добавяйки, в най-добрия случай, авторовото мнение в полза на едно, или друго становище. Това на практика означава, че около десет процента от работата представлява новост, ако се вземе пред вид броя на страниците.

Едновременно с това, дисертацията не е взаимосвързана. Основно тя се състои от две части: една част, която преглежда най-новата литература върху глаголическата азбука като цяло и втора част,

която анализира въпроса за X1/X2. В тази втора част се използва съвсем малко от литературата, прегледана в първата част и може да се зададе въпросът защо изобщо тя е представена. Но дори и да приемем, че решението на авторката е било да разгледа литературата за глаголицата като цяло, възникват нови въпроси. Защо авторката разглежда само най-новите теории и кога започва в същност „по-новият период“, защо са подбрани само някои автори и какво определя избора? (Авторката твърди, че основното внимание е насочено към изследванията на „избрани автори от последните години на 20 век досега“ (стр.6), но ако се вземе предвид цитираната литература става ясно, че прегледът обхваща и много по-ранни периоди.) Ако фокусът на изследване е глаголицата, то трудно за разбиране е споменаването на автори като Дерида (с.22, но отсъства в библиографията), защо Сосюр е разгледан *in extenso* (с. 22-23), защо Кулмас е цитиран подробно (с. 28-33, понякога с най-елементарни научни истини, като тази за разликата между писмен и говорим език) и защо е представен количественият подход на Алтман и др. (с. 33-37) при условие, че не се споменава в останалата част от работата. От друга страна, една съществена публикация, каквато се явява Глаголическата палеография на Вайс (все още единствената налична Глаголическа палеография, която разглежда всички буквени форми на тази азбука и тяхното историческо развитие), е обсъдена само накратко в раздела „Глаголическа палеография“ (стр.42-47), а публикациите на Торви Екхардт не са споменати изобщо (но са споменати в библиографията).

Дисертацията има и теоретични недостатъци. Това е видно в раздела, който разглежда терминологията (стр. 38-41). Ако не друго, то терминологията трябва да е еднозначна, но в много случаи авторката предлага синоними, които са неин враг. В добавка към това, в отделни случаи има несъответствия, или противоречия. Не ми е ясно как авторката може да утвърждава, че логографската писмена система е на практика фонографска (с.39). Също толкова чуден е фактът, че авторката говори за фонетични принципи при създаването на глаголическата азбука, въпреки че Трубецкой убедително показва, основният принцип тук е фонологичен (вж напр. с. 57, 166). Нито пък случаите за наличие на двойни букви за г/к/х с които се предават непалатализираните и палатализираните варианти на тези съгласни са аргумент в полза на фонетична основа, тъй като те само служат за различаване на звуци, които не съществуват в самия църковнославянски език, а само в думи от чужд произход. А самата авторка изглежда подкрепя мнението на Х. Миклас, че тези букви са основно използвани като „класификатори“, обозначаващи неславянския произход на думите. Ако е така, то първоначалната им функция не би била фонетична.

Но най-големият недостатък на работата е фактът, че тя е написана крайно небрежно. Като начало ще започна с това, че няма цялостно структуриране. Авторката говори за части, явно имайки предвид части I-IV, но другаде те са наречени раздели. „Раздели“, обаче, се използва и за означаване на глави (напр. стр.8-9). Дори и номерирането е сгрешено. На стр. 42, например, заглавието е означено „ 1. Глаголическа палеография“, а на практика трябва да е „4“. Изглежда авторката е добавяла текстове, написани по различно време без да направи окончателна проверка. Същата небрежност се забелязва и при библиографските цитирания в текста. Авторката изглежда предпочита „американската система“ (автор, година на публикуване и страници в скоби), но доста често в скобите се цитира заглавието на цялата статия). Понякога тя цитира името

на автора на латиница - както е в оригинала, но често и транскрибирано на кирилица, а понякога и двете. Библиографията е разделена на латинска част и на кирилска. Това кара читателя да търси и в двете части, ако цитирането в текста е на кирилица. Самата библиография има много грешки. Често диакритичните знаци липсват, заглавия на чужд език са цитирани неправилно и т.н. Например цитирането на изданието, съдържащо статии от различни автори, участвали в конференцията *Glagoljica I hrvatski glagolizam*. Това заглавие има поне пет различни варианта в библиографията (напр. при Темчин, LoMagistro, Marti, Trunte, Veder 2004). Очевидно авторката не счита за необходимо да проверява работата си за грешки.

6. Заключение

Както става ясно от критическите бележки, дисертацията оставя доста противоречиво впечатление. Раздел III 2.4 показва, че авторката е способна да проведе значително филологическо изследване. Липсата на такова в останалата част от работата, както и другите недостатъци, липсата на взаимовръзка и недобре изградената формална структура, не отговарят на изискванията за дисертация. Затова съм принуден да предложа на комисията да не приема дисертацията.

Миколайв, 9 октомври 2019 г.

Роланд Марти